

וּבְרִיָּעִי פְּתַחְתִּי אֶת הַצֶּהָר

ביוגרפיה חדשה של לאה גולדברג מציגה את פועלה ואת עולמה הפנימי של המשוררת, הסופרת, המתרגמת והחוקרת העברית הגדולה. שיריה רוויים באומץ ובעדינות, ועל ילדותה הקשה פיצתה בסיפורים ובשירים לילדי ישראל

פרופסור באוניברסיטה העברית והייתה חוקרת ומורה שהעמידה תלמידים הרבה. היא הייתה למעשה מעצמה תרבותית של ממש.

בפתח הספר תוהה בר־יוסף על חידת התקבלותה המאוחרת של לאה גולדברג: חקר יצירתה זוכה היום לתנופה חסרת תקדים; ספריה חוזרים ונרפסים במהדורות חדשות; וכתביה הספרותיים והאישיים יוצאים לאור רק עתה. סוד העמידות של גולדברג קשור בהיבטים שונים של יצירתה: פשטות שירתה הנקראת בקלות בלא מאמץ פענוח מייגע; הקול האנושי, האינטימי ומעורר ההזדהות והאמון הבוקע משיריה; ובעיקר הסירוב העקשני שלהם להיתקע בחוויות עבר טראומטיות והאישור שהשירים מעניקים לתקן את החיים ולעטוף אותם בחמלה למרות הבדידות ולמרות האובדן. אלה, מטעימה בר־יוסף, "אמירות נחוצות וחוויות המדברות ללבם של רבים במציאות הישראלית" (עמ' 17).

כאב וצמיחה

הביוגרפיה נותנת לקוראים מבט חדש, עמוק ורחב על דמותה של אחת מהיוצרות החשובות בספרות העברית. בספר ארבעה פרקים העוקבים אחרי שנות הילדות והנעורים של המשוררת, פרק המתאר את לימודיה ואת עבודתה כאישה צעירה בגרמניה ובליטא, ופרקים העוסקים בחייה בתל אביב ואחר כך בירושלים. הילדות והנעורים הם תקופות מפתח בהבנת דמותה של לאה גולדברג. יחסיה עם הוריה, שנות הגלות ברוסיה בתקופת מלחמת העולם הראשונה והחזרה הקשה הביתה לקובנה, הפעילות הצינינית והלימודים בגימנסיון העברי, מראות המלחמה שהותירו רישומים קשים בנפשה הרכה, ובעיקר התפרצות מחלת הנפש של אביה, יצרו יחד הווייה קשה שבמוכנים רבים היא לא התאושה ממנה מעולם. חוויות אלה הוטבעו בנפשה, נפש אישה רגישה, בודדה ובעלת תשוקה אדירה ליופי

לאה גולדברג נולדה בקניגסברג ב־1911, גדלה בקובנה, למדה באוניברסיטאות ברלין ובון שבגרמניה, עלתה לארץ ב־1935, חיה עשרים שנה בתל אביב ו־15 שנה בירושלים, ונפטרה ב־1970. היא מצאה בארץ בית פיזי וחברתי, אבל כפי שחמוטל בר־יוסף מיטיבה להראות בביוגרפיה המרגשת שכתבה עליה במסגרת הסדרה 'גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי', מולדותיה האמיתיות והמשמעותיות של לאה גולדברג היו האמנות, הספרות, המוזיקה והפילוסופיה מכל רחבי העולם.

אתגר מעניין נטלה על עצמה בר־יוסף: לכתוב יצירה ביוגרפית – ז'אנר היסטורי במהותו – על יוצרת גדולה שיחסה להיסטוריה היה מורכב. מצד אחד, ההיסטוריה הייתה תחום שלאה גולדברג נמשכה אליו והתעניינה בו כל חייה; מצד שני, פוליטיקה ואירועים היסטוריים אקטואליים לא עמדו במוקד עולמה אלא דווקא התרבות. גיבורת 'מכתבים מנסיעה מדומה', ספר הפרוזה הראשון שפרסמה גולדברג ב־1937, כותבת שלהיסטוריה במובנה המקובל יש ריח של מחנק ורקב ואילו היא מתעניינת רק בגילוייה הפרטיים, "דמויות אנשים ותקופות בודדות לוקחות אותי שבי, ואני מבקשת בהן את האנושי, את שלי" (עמ' 290).

מעצמה תרבותית

חמוטל בר־יוסף – משוררת, מתרגמת וחוקרת ספרות בעצמה – צועדת בעקבות גולדברג, והתיאור ההיסטורי הוא רק מצע, מסגרת, שדה ההמראה להבנה מעמיקה של אישיותה, מעבר לממדים של זמן ומקום. לאה גולדברג הייתה בראש וראשונה משוררת עברית, אך תחומי יצירתה עשירים לאין ערוך. היא עסקה בכתיבה של פרוזה ומחזאות, ספרי ילדים ופזמונים, ביקורות תאטרון ופובליציסטיקה, וכן תרגמה יצירות מספרות העולם. לצד זה שימשה

לאה גולדברג

חמוטל בר־יוסף

מרכז זלמן שזר, תשע"ג, 352 עמ'

זהותה התרבותית המורכבת של לאה גולדברג, דיוקנה הרוחני, השקפת עולמה, מזגה וטעמה הפכו אותה לכוכב מאיר – ובמידה רבה בודד – בכל הקשר חברתי שבו נטלה חלק

שנות הנדודים בגרמניה – מרכז התרבות המערבית – לימדו את לאה גולדברג כי רק בארץ ישראל ורק בעברית היא יכולה ליצור ולהגות, ועם הגיעה ארצה אכן נבע ממנה פרץ של יצירתיות בלתי נדלה. לאה גולדברג בשנת תש"ח באדיבות אנה ריבקוביץ

שלא חדלה לכמוה למגע ולאהבה. בשנות ילדותה והתבגרותה הכאוכות ניתן אולי למצוא את הגורם לכך שגולדברג היא אחת האמהות הגדולות של ספרות הילדים העברית. יצירותיה בתחום זה הן פיסות נדירות המעידות על המקום המיוחד שתפסה הילדות בהווייתה. גולדברג בחרה שלא להביא ילדים לעולם מפני שחששה להעביר להם את מחלת הנפש שעברה במשפחתה. בכתיבתה לילדים היא מביעה בעוצמה הבנה, אהבה וגעגוע לילדים ולילדות, ויש בה מעין פיצוי על החסר האישי.

במרכזו של הפרק השני, העוקב אחר צמיחתה הייחודית של לאה גולדברג כמשכילה יהודייה, מוצגת תבנית התפתחותית משמעותית שכלל שהיא אישית היא משותפת ואופיינית למשכילים יהודים רבים בראשית המאה העשרים – תבנית החלום ושברו. גולדברג גדלה במזרח אירופה באווירה של זעיר בורגנות וקרתנות וסלדה ממנה. היא שאפה ללמוד במערב אירופה, שם ציפתה לפגוש מציאות אנושית ותרבותית ההולמת יותר את נופי נפשה. היא ייחסה טעם טוב לאנשים אצילים, מעודנים, מאופקים, בעלי תרבות אירופית גבוהה ורוחב אופקים. לתכונות אלה היה בעיניה גם ממד אסתטי וגם ערך של קדושה. בהיותה בת תשע עשרה וחצי נסעה לברלין והחלה את לימודיה האוניברסיטאיים במחלקה לשפות שמיות. גרמניה הייתה עבורה, כמו עבור רבים מבני דורה, סמל לאירופה הנאורה, אולם היא חוותה בה לראשונה תחושה של בן בלי בית. לנוכח האנטישמיות ההולכת ומתגברת היא הבינה שהרכיב התרבותי הלאומי הוא חלק מהותי ועמוק בזהותה, וכי רק ארץ ישראל – בהקשר הציוני שלה ובשפתה העברית – יכולה לאפשר לה קיום הולם ומספק. כישלונותיה בתחום הבינאישי והאירוטי הוסיפו מניע, גם אם לא מודע, ליסוד הקבוע של חוסר שקט שהוביל אותה לפעולה ולמעבר ממקום למקום במהלך חייה.

היא חזרה לליטא והמתנה לסרטיפיקט שאפשר לה לעלות בישראל. בארץ התמקדו חייה ופעולתה הספרותית וההגותית בשני מרכזים – בתל אביב ובירושלים. בתל אביב הייתה גולדברג חלק מקבוצת 'יחדיו', חבורה ספרותית בראשותו של אברהם שלונסקי, ובירושלים שימשה חוקרת ומורה באוניברסיטה העברית. היא הייתה בעלת השכלה רחבה – פורמלית ולא פורמלית – יותר ממשוררים אחרים בני דורה, אך הצניעה זאת והמשיכה להרחיב את השכלתה בתחומים רבים מתוך רעב אינטלקטואלי עצום.

נוכב בודד

גולדברג הגיעה לארץ במסגרת העלייה החמישית – גל העלייה הגדול שהגיע ארצה בשנים 1932-1939 וכלל בעיקר עולים עירוניים בני המעמד הבינוני. היא עבדה קשה ולא חסכה מעצמה כל מאמץ לפרנס את עצמה ואת אמה, שחיה כל השנים לצדה, ובד בבד לא הפסיקה ליצור באינטנסיביות מעוררת פליאה. היא פגשה את ההווייה הארץ ישראלית ללא אידאליזציה, אלא במין תערובת אופיינית של חולין וקדושה. לאחר עשרים שנה של הצלחה ופרסום נדחקה בשנות השישים אל שוליה של הזירה הספרותית, כמו רבים אחרים מבני דורה. היא הואשמה על ידי מבקריה בניתוק מן החיים, האשמה שפגעה בה מאוד. בשנות חייה האחרונות חוותה חולי וייאוש, כושר העבודה שלה ירד והיא חשה שסיימה את דרכה. ב־1970 נפטרה מסרטן השד.

זהותה התרבותית המורכבת של לאה גולדברג, דיוקנה הרוחני, השקפת עולמה, מזגה וטעמה הפכו אותה לכוכב מאיר – ובמידה רבה בודד – בכל הקשר חברתי שבו נטלה חלק. ישרותה ועמידתה על עקרונותיה, לצד צניעותה ואצילותה הייחודיות, מנעו ממנה להשתייך לחוג חברתי כלשהו.

אופיה העל זמני של יצירתה, כפי שהוא עולה מספרה של חמוטל בר־יוסף, עולה ומתבלט מהמשאלה של היוצרת הגדולה להיות "כאחד האדם". יצירתה של לאה גולדברג היא תיעוד וביטוי דק מני דק של חוויות אנושיות בסיסיות ביותר כמו קושי, אובדן, בדידות ומוות, ומאבק עיקש לקיים את החיים למרות כל אלה, לראות את היופי הספוג במציאות ולא לוותר על "חפץ החיים" ועל הסיכוי לאהבה. לאה גולדברג הצליחה להפוך את החוויות הללו ליצירות אמנות המובעות בשפה שאינה ממוסכת בערפל משוררי או בתחושה של מורס מעם. מבחינה זו מדובר באחת היצירות ההומניסטיות ביותר שידעה הספרות העברית. בשירה "בהרי ירושלים" כתבה:

הוי, מה רב חפץ החיים של הנוטים למות / מה נוראה התשוקה ומה ריקה – / להיות, להיות – עוד שנה, עוד שנה / עוד דור, דורותיים ושלושה. עוד נצח אחד (שירים ב', עמ' 106).

בחייה לא יכולה הייתה לאה גולדברג לדעת כיצד ימשיך חפץ החיים שלה לפעם בלבם של דורות, להעלות דמעות הזדהות בעיניהם, לתת מלים לאהבתם, להעניק להם נחמה. ■